

ВІДГУК

офіційного опонента доктора педагогічних наук, доцента, професора кафедри української літератури, українознавства та методик їх навчання

Йовенко Лариси Іванівни

на дисертацію Гоголь Наталії Валеріївни «Культурологічні основи змісту шкільної літературної освіти в історико-педагогічному вимірі (друга половина XX – початок XXI століття)», подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

1. Актуальність теми виконаної роботи та її зв'язок із галузевими науковими програмами.

Докторське дослідження Наталії Валеріївни Гоголь присвячене непересічній в історії педагогічної науки проблемі ретроспективного аналізу культурологічних основ змісту шкільної літературної освіти другої половини XX – початку XXI століття.

Досліджувана проблема належить до пріоритетних у сучасній педагогіці з кількох причин. Передусім, це викликано посиленням уваги до реалізації культурологічного підходу в сучасній шкільній освіті, необхідністю застосування виховного і розвивального впливів, осучаснення підходів до формування духовного світу розвиненої особистості, розвитку її естетичних смаків та уподобань (Закон України «Про освіту» (2017), Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року (2016), Державний стандарт базової та повної загальної середньої освіти (2004, 2011), Державний стандарт базової середньої освіти (2020), модельні програми з української й зарубіжної літератур (2020–2021) та ін.).

Зокрема, у Законі «Про освіту» актуалізовано «виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення

сталого розвитку України та її європейського вибору». Зважаючи на це, отримані Н. В. Гоголь результати можуть слугувати історико-педагогічним фундаментом для обґрунтування культурологічних основ змісту шкільної літературної освіти другої половини ХХ – початку ХХІ ст.

Культурологічний підхід у змісті шкільної літературної освіти розглянуто в педагогічній спадщині минулого. Проте здійснені раніше наукові дослідження культурологічних основ змісту шкільної літературної освіти в історико-педагогічному вимірі як окрема наукова проблема комплексно й системно в обраних хронологічних межах не досліджувалося.

Все вищезазначене дає змогу стверджувати, що дисертаційна робота Наталії Валеріївни Гоголь «Культурологічні основи змісту шкільної літературної освіти в історико-педагогічному вимірі (друга половина ХХ – початок ХХІ століття)» є актуальним і давно очікуваним.

Дисертація виконана відповідно до плану наукової роботи Інституту педагогіки НАПН України в межах колективної науково-дослідної теми «Парадигми розвитку та тенденції реформування шкільної освіти в Україні у добу незалежності» (державний реєстраційний номер № 0119U001260). Тему дисертації затверджено вченою радою Інституту педагогіки НАПН України (протокол № 11 від 15.10.2019 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень із педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 1 від 28.01.2020 р.).

Нові факти, одержані здобувачем.

Дисертація Н. В. Гоголь є цілісним дослідженням культурологічних основ змісту шкільної освіти, в якому вперше:

- проведено системне дослідження культурологічних основ змісту шкільної літературної освіти в історико-педагогічному вимірі другої половини ХХ – початку ХХІ ст., яке не було предметом спеціального вивчення;

- розкрито базові поняття: «культурологічні основи змісту шкільної літературної освіти», «культурологічний підхід», «культурологічний підхід до навчання літератури»;

– схарактеризовано історіографію дослідження (1950-ті – початок 1980-х рр.; 1984–1991 рр.; 1991–2021 рр.) на основі проблемно-тематичного, хронологічного, персоніфікованого підходів; систематизовано джерельну базу дослідження з обраної проблеми, що вможливило узагальнення результатів наукових і науково-методичних праць, які заклали передумови для обґрунтування культурологічних основ змісту шкільної літературної освіти в Україні;

– розроблено періодизацію розвитку шкільної літературної освіти на засадах культурологічного підходу відповідно до окреслених хронологічних меж дослідження.

– виявлено й охарактеризовано здобутки і суперечності в розвитку методики навчання літератури у культурологічному аспекті за часів існування радянської школи (1950-ті – 1991 рр.).

– узагальнено й систематизовано традиційний і новаторський досвід методик навчання української і зарубіжної літератур з урахуванням ідей культурологічного підходу в часи реформування шкільної літературної освіти й утвердження національної школи в Україні (1991–2016 рр.).

– обґрунтовано культурологічні основи змісту шкільного курсу української літератури за часів УРСР та шкільної літературної освіти (українська і зарубіжна літератури) періоду незалежної України: простежено зміни, що були задекларовані в державних освітніх документах, навчальних програмах, навчальній і навчально-методичній літературі в розрізі періодів розвитку шкільної літературної освіти на культурологічних засадах; указано на тенденційний характер удосконалення мистецького контексту в навчальних книгах з української і зарубіжної літератур означених історичних періодів.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Вивчення рукопису дисертації, автореферату, опублікованих статей і тез доповідей Н. В. Гоголь переконливо засвідчує, що авторський підхід до розкриття вибраної історико-педагогічної теми можна характеризувати як фундаментальний і багатоаспектний. Позитивної оцінки заслуговують

визначені дисертанткою методологічні засади, які передбачали використання таких підходів: системно-хронологічного, цивілізаційного, парадигмального, історико-генетичного, історіографічного, антропологічного, аксіологічного, акмеологічного, культурологічного, синергетичного, компетентнісного, особистісно-діяльнісного. Зазначені підходи у взаємозв'язку дозволили здобувачці виявити характер наступності шкільної літературної освіти, досить чітко окреслити хронологічні межі досліджуваного феномену, з'ясувати особливості розвитку шкільної літературної освіти на культурологічних засадах, обґрунтувати об'єктивні висновки й узагальнення щодо історико-педагогічної та науково-методичної спадщини вчених.

До вагомих здобутків дисертантки належить здійснення класифікації джерельної бази дослідження, характеристика історіографії дослідження (1950-ті – початок 1980-х рр.; 1984–1991 рр.; 1991–2021 рр.), розгляд передумов розвитку культурологічного підходу в науково-методичній думці (друга половина XIX – перша половина XX ст.), розробка періодизації розвитку шкільної літературної освіти на засадах культурологічного підходу від другої половини XX ст. (50-ті рр.) до початку XXI ст. (2016 р.), систематизація традиційного і новаторського досвіду методики навчання української і зарубіжної літератур з урахуванням ідей культурологічного підходу в часи реформування шкільної літературної освіти й утвердження національної школи в Україні (1991–2016) та з урахуванням полікультурного середовища в Україні, доведення перспективності реалізації ідей культурологічного підходу в змісті шкільної літературної освіти на початку XXI ст.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, забезпечується докладним вивченням і критичним аналізом наукових праць, і не викликає сумніву.

Значення для науки і практики отриманих автором результатів.

Дисертаційна робота Н. В. Гоголь містить нові наукові положення для поглиблення розуміння історичних процесів, що відбувалися в національній культурі та освіті. Матеріали дослідження здатні сприяти розв'язанню

практичних завдань у сучасному освітньому процесі закладів загальної середньої освіти.

Результати дисертації впроваджено в освітній процес Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (довідка № 06/29-1 від 30.06.2021), Горлівського інституту іноземних мов державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет» (довідка № 218/01 від 18.05.2021), Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (довідка № 289 від 27.05.2021), Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (довідка № 1002 від 07.06.2021), Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (довідка № 1/549/2 від 25.06.2021), Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка № 306/1/17-13 від 16.06.2021), Криворізького державного педагогічного університету (довідка №09/1-386/1/3 від 29.06.2021).

Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації.

Результати і висновки роботи можуть становити основу для подальших досліджень з історії педагогіки, а також методики навчання української та зарубіжної літератур у школі. Матеріали дисертації можуть застосовуватися в освітньому процесі закладів вищої освіти під час підготовки здобувачів освіти на першому (бакалаврському), другому (магістерському) та третьому (освітньо-науковому) рівнях, а також – інститутів післядипломної освіти для підвищення кваліфікації педагогічних працівників; під час укладання підручників і навчальних посібників з історії педагогіки, методики викладання української і зарубіжної літератур.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності загалом.

Структура рецензованої праці відповідає меті і завданням дослідження, що зумовлює її логічну обґрунтованість і завершеність. Дисертація складається з анотації, вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел (1224 позиції, із них 8 – іноземними мовами), додатків (62 сторінки). Загальний обсяг наукової роботи становить 716 сторінок, обсяг основного тексту – 480 сторінок.

Зміст дисертації характеризується цілісністю представлених наукових результатів. Дисертантка логічно визначила мету, об'єкт і предмет дослідження, що дозволило сформулювати відповідні завдання та коректно підібрати методи наукового пошуку. Достовірність результатів і висновків дослідження забезпечується значним масивом джерельної бази (монографії, наукові статті, дисертації, матеріали міжнародних і всеукраїнських наукових та науково-практичних конференцій, законодавчі акти, нормативні документи (постанови, укази, закони тощо), нормативні освітні документи (базові навчальні плани, національна програма, концепції, державні стандарти, навчальні програми, календарно-тематичне планування уроків літератури тощо).

Зміст розділів і підрозділів відповідає назві структурних компонентів роботи та переконує у тому, що автор досягла сформульованої мети дослідження й виконала зазначені у вступі завдання. Загалом зміст дисертації, автореферату, публікацій дисертантки дає підстави стверджувати, що подане до захисту дослідження є фундаментальним і завершеним, його результати містять беззаперечну наукову новизну, мають теоретичне і практичне значення, пройшли необхідну апробацію у ході обговорень на міжнародних, всеукраїнських, регіональних науково-практичних конференціях в Україні і за кордоном.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

До високої оцінки дисертації все ж вважаємо за можливе додати кілька побажань автору, а саме:

1. У меті роботи йдеться про наукове обґрунтування культурологічних основ змісту національної шкільної літературної освіти на засадах історико-системного аналізу освітніх процесів другої половини ХХ – початку ХХІ ст., а в об'єкті – про шкільну освіту в Україні в окреслених межах. На нашу думку, варто було б конкретизувати поняття «зміст національної шкільної літературної освіти» і, як рекомендація, звернути увагу на культурологічний підхід до

літературної освіти у закладах загальної середньої освіти і полікультурний підхід у школах національних меншин.

2. Занадто деталізованим є предмет дослідження, тому, на наш погляд, він потребує корекції.
3. Звертаємо увагу на наукову новизну дослідження, зокрема завдання 2 (с. 9 автореферату), де вказується, що розкрито базові поняття «культурологічні основи змісту шкільної літературної освіти», «культурологічний підхід», «культурологічний підхід до навчання літератури», вважаємо, що доцільно переглянути і уточнити зміст цих понять у першому розділі.
4. На нашу думку, культурологічний підхід в методологічній основі дослідження має презентуватися першим (в авторефераті на с. 6 його представлено 9-м) і бути більш детально розписаним (адже це основний підхід, на якому базується дослідження).
5. У додатках, окрім переліку основних державних документів (у т.ч. й освітніх), варто було б представити їх скан-копії чи передруки, які б презентували здобутки у розвитку культурологічного підходу шкільної літературної освіти в зазначених історичних межах.

Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових виданнях.

Результати наукового дослідження висвітлено у 79 наукових публікаціях (78 із них одноосібні), серед яких: 1 монографія, 44 статті, із них 32 – у фахових виданнях України, 4 – у періодичних виданнях інших держав (1 з них у співавторстві) з наряду, за яким підготовлено дисертацію, 8 – у періодичних виданнях України; 34 – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

На основі аналізу змісту публікацій Н. В. Гоголь можна констатувати, що наукові положення, висновки та рекомендації, які було отримано в результаті проведеної роботи, у друкованих працях викладено повно.

Ідентичність змісту автореферату й основних положень дисертації.

Структура дисертації, її зміст, висновки, що викладені також і в авторефераті, повністю відображають основні положення дисертації.

У підсумку наголосимо, що висловлені побажання і зауваження є дискусійними і не зменшують значної наукової цінності дисертації Н. В. Гоголь. Автор виявила високу наукову ерудицію, досягла поставленої дослідницької мети, чим зробила вагомий внесок у розширення і збагачення наукового знання щодо реалізації культурологічних основ змісту шкільної літературної освіти в історико-педагогічному вимірі.

Загалом зміст дисертації дає підстави стверджувати, що виконане дослідження є ґрунтовним і завершеним внеском в українську історико-педагогічну науку.

Висновок про відповідність дисертації вимогам «Порядку присудження наукових ступенів». Аналіз дисертації, автореферату та опублікованих праць дає підстави для висновку про те, що дисертація «Культурологічні основи змісту шкільної літературної освіти в історико-педагогічному вимірі (друга половина ХХ – початок ХХІ століття)» є завершеною, самостійно виконаною науковою працею, що має вагомое теоретичне і прикладне значення, заслуговує позитивної оцінки, відповідає вимогам пп. 9, 10, 12 – 14 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника» (Постанова Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. за № 567 (зі змінами, внесеними постановою Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 р.) та іншим інструктивним вимогам Міністерства освіти і науки України щодо докторських дисертацій, а її автор – Гоголь Наталія Валеріївна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри української літератури,
українознавства та методик їх навчання

Йовенко Л. І.

